

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ФАКТОР ЯК ІНСТРУМЕНТ “ЖОРСТКОЇ” ТА “М’ЯКОЇ СИЛИ” У ВЗАЄМОДІЇ США ТА РОСІЇ В ЗОНІ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ

У сучасних умовах гострого сировинного дефіциту, коли жорстка конкуренція за доступ до стратегічних покладів копалин продиктована життєвою необхідністю, значення енергетичного чинника та роль партнерської взаємодії наддержав у реалізації зовнішньополітичних завдань у сфері забезпечення національних інтересів та гарантування глобальної безпеки невпинно зростають. Нині система міжнародних відносин переживає своєрідну актуалізацію глобалізаційних процесів та зростання взаємозалежності держав різних континентів та регіонів, де на передній план міждержавної взаємодії виходить енергетичний фактор. Поза всіляким сумнівом, визначення статусу світового лідерства та позиціонування країни у ролі наддержави в реаліях нашого часу переважно ґрунтується на оцінці військової могутності та наявності високого інтелектуального потенціалу нації, котрі у свою чергу головним чином базуються на стабільності національної економічної системи, здатної забезпечити високий рівень життя та достатку громадян, а також створити “тверду” потужну платформу для утримання сучасної армії та науково-технічного розвитку суспільства. Тоді як стратегічно визначальним фактором, що гарантує економічну стабільність та визначає темпи поступального прогресивного розвитку будь-якої держави, нині є енергетичний чинник. Враховуючи викладене, на погляд автора, з наукової точки зору на сьогоднішній день **актуальним є дослідження** енергетичного ресурсу щодо належності до категорії потужного самостійного фактора “жорсткої сили”.

З метою комплексного аналізу значення енергетичного фактора у вибудовуванні вектора міждержавної взаємодії Росії та США в зоні Перської затоки автором були досліджені такі **концептуальні документи**, як “Енергетична стратегія Росії на період до 2030 року”, а також виступи та заяви американських президентів та урядовців щодо енергетичної політики США, зокрема Х. Клінтон, Д. Петреус.

Мета статті – розкрити сутність енергетичного фактора як інструменту зовнішньополітичної взаємодії Росії та США в регіоні Перської затоки, що одночасно може виступати елементом як “жорсткої”, так і “м’якої сили” у реалізації національних інтересів наддержавами в регіоні.

Енергетична складова глобального партнерства та, водночас, гострої конкуренції Росії і США в басейні Перської затоки розглядається обома наддержавами пріоритетною сферою захисту власних національних інтересів. Сприятлива кон’юнктура світового ринку нафти, стрімко зростаюча залежність від енергоресурсів, потужних європейських та азійських економік, які набирають обертів у поєднанні з активною участю російського капіталу в енергоінтеграційних процесах держав Перської затоки, дозволяють Кремлю, виступаючи ініціатором потужних транс-континентальних енергетичних проєктів, значною мірою впливати на визначення умов нафтогазової логістики у світі. Крім того, Російська Федерація натепер залишається чи не єдиним на планеті реальним партнером, здатним вести конструктивний діалог з Іраном, який прислухається до “дружніх порад” Москви, будучи позбавленим широкого вибору ділових контактів в умовах тривалої міжнародної ізоляції. Зі свого боку Сполучені Штати у власному прагненні дієвого впливу та одноосібного домінування на світовому ринку енергетичних ресурсів, задля формування сталої регіональної мережі держав за системою так званих “енергетичних форпостів”, повною мірою використовують весь потужний потенціал “жорсткої сили”, від військово-політичних важелів тиску до запровадження режиму економічних санкцій. Роль вказаних форпостів у досліджуваному нами регіоні Вашингтон нині відводить Катару, Кувейту та Саудівській Аравії, котрі виступають провідниками американських інтересів на Близькому Сході та у мусульманському світі загалом. Підвищений інтерес США до Перської затоки виглядає набагато зрозумілішим та перспективнішим, з урахуванням довготривалих тенденцій зниження рівня власного видобутку країною нафти на тлі неухильно зростаючих обсягів її імпорту з метою задоволення попиту внутрішнього ринку. Сьогодні суть енергетичної складової стратегічної лінії Білого дому в регіоні полягає у нарощуванні частки поставок у Сполучені Штати дешевшої іракської

нафти, за умови збереження стійкого рівня імпорту сировини з Кувейту, Катару та Саудівської Аравії, забезпечуючи тим самим стале зростання обсягів видобутку нафти в зоні Затоки загалом.

За цих обставин, на думку автора, характер двосторонніх російсько-американських взаємин напряму залежить від раціональної складової енергетичної співпраці обох наддержав у суб-регіоні Затоки, де практично формується вектор політичних відносин зазначених суб'єктів міжнародної взаємодії на сучасному історичному етапі. Отже, тільки спираючись на взаємний потенціал у сфері політичного та економічного впливів, виключно у тісній співпраці Вашингтон і Москва в змозі ефективно реалізувати завдання національних енергетичних стратегій.

У сучасних умовах високотехнологічного розвитку, на тлі постійно зростаючої енергетичної залежності національних економік, різке зменшення обсягів або призупинення поставок енергетичних продуктів до імпортоорієнтованих країн здатне підірвати стабільність сильної держави зсередини, зруйнувавши її економічну міць та спровокувавши потужну соціально-політичну кризу (яскравим прикладом цьому є нафтова криза у Сполучених Штатах у 1973 р.). У цьому разі саме енергетичний ресурс виступає самостійним чинником, спроможним кардинально впливати на економічну ситуацію та політичний розклад у енергозалежній державі. Таким чином, Сполучені Штати розглядають сьогодні питання сировинного забезпечення зростаючих енергетичних потреб країни через призму національної безпеки держави, достеменно переконавшись на своєму прикрому досвіді економічної кризи 1973 року у дієвості та впливовості енергетичного фактора на національну та світову економіку, із середини восьмидесятих років минулого століття ефективно застосовують енергетичний чинник у якості самостійного фактора “жорсткої сили” у жорсткому протистоянні політичних систем, запеклому суперництві за світове лідерство та в контексті просування національних інтересів у глобальному вимірі [Багіров 2010].

Іншою формою практичного застосування енергетичного чинника в якості самостійного фактора “жорсткої сили” постає упереджене управління ціноутворенням на світовому ринку енергоносіїв. Суть механізму використання цінових коливань на сировинних торговельних майданчиках задля силового економіч-

ного тиску на окремі країни полягає у використанні відмінностей алгоритму впливів підвищення та падіння вартості нафти на політико-економічну стабільність різних суб'єктів міжнародних відносин. Зокрема, у випадку суттєвого зниження цін на енергопродукти, природно, виграють енергозалежні держави, національні економіки котрих отримують потужний додатковий імпульс розвитку. Втім, у цій ситуації величезних економічних втрат зазнають експортоорієнтовані країни, які через брак валютних надходжень від зовнішньої торгівлі вуглеводнями не в змозі виконувати в повному обсязі взяті перед населенням соціальні зобов'язання та опиняються на краю соціально-економічної кризи та дестабілізації політичної ситуації в державі. Відповідно, у разі зростання цін на енергоресурси відбувається "рокіровка" країн тріумфаторів та жертв несприятливих обставин. Так, держави-експортери енергетичної сировини за означених обставин здобувають додаткові фінансові зиски та значні стратегічні переваги, тоді як держави-імпортери зазнають неконтрольованих збитків, ризикуючи втратити економічний суверенітет. Позаяк Москва, переконавшись на власному негативному прикладі дев'яностих років минулого століття в ефективності зовнішніх впливів на економіку країни через цінову політику на світовому сировинному ринку, сьогодні сама активно і успішно використовує енергетичний потенціал в якості самостійного вагомого фактора "жорсткої сили" у зовнішній політиці та просування національних інтересів на міжнародній арені.

Нині американські політики переконані в тому, що енергетичний фактор є, по суті, політичною зброєю, здатною як сприяти економіко-політичному розвитку окремо взятої країни, так і зруйнувати її державність. Слушним видається у цьому контексті висловлювання Девіда Петреуса, директора Центрального розвідувального управління США, котрий, виступаючи на десятому Ялтинському саміті в 2013 році, заявляв, що весь світ пам'ятає, як в 2006 та 2009 роках Росія використовувала газ як політичну зброю проти України [Американцы готовы...]. Під час виступу в Джорджтаунському університеті в 2012 році держсекретар Хіларі Клінтон заявляла, що енергетика – це питання багатства та влади, а отже, вона може бути як джерелом конфлікту, так і джерелом співпраці в епоху глобальних змін на ринку енергоресурсів.

Далі чиновниця підкреслила, що Сполучені Штати прагнуть взяти на себе провідну роль на енергетичному ринку, щоб всі держави світу отримали рівний доступ до енергоресурсів. Також Х. Клінтон оголосила, що за її ініціативою в Державному департаменті створено спеціальний відділ енергетичної дипломатії та надіслано пораду американським посольствам більш активно займатись питанням енергетичної безпеки та розбудовувати нові напрямки партнерства, щоб подолати виклики XXI ст. [Хилари Клінтон...].

В умовах геополітичних трансформацій енергетичні ресурси виступають одним із факторів, що впливають на поведінку держав на міжнародній арені. У цьому сенсі енергетичний фактор вносить суттєві зміни в класичне розуміння національної безпеки, яка ще в кінці XX ст. сприймалась переважно через категорію військової сили. Проте в умовах поліцентричного світопорядку енергетична гегемонія не обов'язково передбачає процес злиття та поглинання декількох географічних просторів воедино з тим, щоб у майбутньому, виходячи з отриманого потенціалу, вважатись центром сучасного світового порядку. Держава за рахунок свого інтенсивного розвитку, високих економічних показників та багатоаспектного потенціалу (військово-політичний, демографічний, духовний, здатність впливати на міжнародні процеси), а також використовуючи всі доступні важелі енергетичної політики, може претендувати на роль рушійної сили трансформаційних світових процесів.

Таким чином, використання енергетичного потенціалу ініціатором жорсткого впливу у боротьбі за глобальне лідерство не тільки дозволяє застосування у рамках вказаного чинника енергетичних потужностей держав, наділених доступом до стратегічних запасів енергетичної сировини у світі, але й передбачає можливість використовувати як контраргумент, в контексті негативного впливу на економіку країни з потужною енергетичною сферою, тенденційне несприятливе ціноутворення та штучно змінювану кон'юнктуру на світових енергетичних ринках групою зацікавлених суб'єктів міжнародних відносин.

Отже, енергетичний чинник за певних зовнішньополітичних обставин, котрі часто-густо мають штучний характер, в залежності від геополітичних умов, може рівною мірою використовуватись

у зовнішній політиці – як фактор впливу на енергетично потужні держави, у стратегії яких енергетична складова сама посідає центральне місце та розглядається у якості ефективного засобу тиску на інші суб'єкти міжнародних відносин, так само як важіль впливу на країни з сильною енергетичною залежністю, для яких забезпечення національної економіки сировинним ресурсом є питанням національної безпеки і виживання. Враховуючи об'єктивне зростання значимості у світовій політичній практиці енергетичного фактора та беручи до уваги багатогранність форм і способів застосування енергетичного чинника в ролі важеля ефективного впливу на суб'єктів міжнародних відносин та повноцінної складової потужного силового тиску на опонентів у політичному протистоянні, автор пропонує розглядати енергетичний чинник із позиції самодостатнього елементу “жорсткої сили”.

Адже, розглядаючи в рамках “жорсткої сили” енергетичний чинник як структурну складову економічного потенціалу, ми дещо обмежуємо змогу повною мірою дослідити та належним чином оцінити, класифікувати і характеризувати весь різноманітний спектр форм та способів застосування енергетичного фактора в міжнародній системі відносин. Натомість позиціонування у якості окремого повноправного фактора “жорсткої сили” дає змогу ретельного вивчення енергетичного ресурсу у всіх аспектах та різновидах його використання в зовнішній політиці і просуванні національних інтересів держав на світовій арені. Тому автор вважає за доцільне запропонувати на розгляд вченої спільноти пропозицію щодо виокремлення у якості самостійного фактора “жорсткої сили” енергетичного чинника, який на сьогодні традиційно розглядається науковим світом як структурна складова в контексті економічного потенціалу держави.

Класичним прикладом використання енергетичного чинника у комплексному поєднанні з широким спектром інших елементів економічного тиску, в рамках застосування “жорсткої сили”, є запровадження економічних санкцій відносно Іраку. Втім, і у цьому випадку ми маємо можливість спостерігати варіації різних способів застосування енергетичного фактора. Адже коли падіння економіки цієї арабської країни сягнуло загрозливих масштабів, спровокувавши гостру соціально-економічну кризу, здатну перерости у гуманітарну катастрофу регіонального рівня, адекватно

відреагувавши, США дійшли висновку щодо доцільності згладжування наслідків ситуації. Зокрема, рішення РБ ООН № 712 від 1991 року та № 986 від 1995 року стосовно дозволу продажу Багдадом нафти в обмін на задоволення гуманітарних потреб країни мали на меті відвернути гуманітарну кризу в Іраку, позбавивши уряд Саддама Хусейна морального співчуття світової спільноти та дієвої підтримки арабського світу. Крім цього, таким чином США намагались покращити свій зовнішньополітичний імідж, унеможлививши звинувачення прогресивної громадськості у штучному створенні гуманітарної кризи та опосередкованій причетності до фізичних страждань населення, позбавивши тим самим керівництво Іраку можливості використовувати результати запровадження санкцій у контексті згуртування іракської нації на основі почуття ненависті до Сполучених Штатів та навколо ідеї помсти.

Отже, за таких обставин ми спостерігаємо трансформацію енергетичного чинника із розряду яскраво виражених елементів “жорсткої сили” у форматі застосування економічних санкцій, запроваджених задля стримування зростання економічного та військового потенціалу країни опонента, у категорію умовно визначеної гуманітарної складової “жорсткої сили”, спрямованої на покращення міжнародного іміджу Сполучених Штатів, нейтралізацію негативних тенденцій у ставленні до Америки арабського світу та недопущення формування негативного образу агресора і уособлення зла в уяві населення Іраку, яке, з подачі місцевої влади, у власних стражданнях вбачало провину Вашингтона.

Водночас, державами-гегемонами активно експлуатується проблематика енергетичного забарвлення з ідеологічним відтінком із метою отримання внутрішньополітичної підтримки та створення сприятливих настроїв громадськості щодо застосування “м’якої сили”, зокрема нерідко практикується насадження правлячою верхівкою держави-ініціатора силового впливу образу зовнішнього ворога та згуртування населення країни навколо благородної ідеї обстоювання демократії чи праведної боротьби зі злом заради процвітання нації. Наприклад, Сполучені Штати достатньо часто використовують конфліктні ситуації на ринку енергоносіїв із метою формування негативного сприйняття американським суспільством держав, які, володіючи великими ро-

довищами вуглеводнів, здатні до проявів енергетичних обмежень та блокади США. Тим самим створюючи у підсвідомості пересічних громадян образ зовнішнього ворога в особі держав-експортерів нафти та інших ресурсів як найбільшої потенційної небезпеки і загрози для американської державності, в результаті політичне керівництво заручається потужною підтримкою електорату в реалізації завдань силовими методами на міжнародній арені. За аналогічним сценарієм політичний істеблшмент Російської Федерації вміло насаджує у підсвідомості суспільства образ противника в особі зовнішніх політичних опонентів та держав-імпортерів, зацікавлених у зниженні закупівельних цін на енергетичну сировину, цілеспрямовано переконуючи населення у намаганнях зовнішніх сил за безцінь скупити національні природні багатства Росії, прирікаючи натомість населення країни на злиденне існування. Такий стан речей в очах росіян несе для нації загрозу дестабілізації соціально-економічної ситуації та політичної кризи в країні, підриваючи основи національної економіки. Тому влада отримує карт-бланш суспільства на будь-які жорсткі дії у розрізі захисту національних інтересів задля забезпечення благополуччя населення країни.

Зона Перської затоки через унікальну важливість свого геополітичного положення та завдяки розміщенню у регіоні стратегічних покладів вуглеводнів неодноразово перетворювалась на арену запеклих міжнародних збройних конфліктів, основною причиною яких, серед багатьох інших геополітичних чинників, ставало прагнення окремих зацікавлених держав закріпити або перерозподілити контроль над найбільшими світовими запасами енергетичних ресурсів. Зрештою сьогодні держави басейну Перської затоки у міжнародній системі координат виступають зоною перетину зовнішньополітичних інтересів Сполучених Штатів та Російської Федерації, перетворившись на об'єкти конкурентного протистояння двох наддержав. Так, Росія, переоцінивши і чітко усвідомивши стратегічну значимість невідтворюваних ресурсів у геополітичному плані на початку XXI ст., задекларувала у положеннях національної Енергетичної стратегії прагнення скоротити розробку сировинних покладів нафти і газу на своїй території, звівши розмір їхнього видобутку до обсягів внутрішніх потреб [Энергетическая стратегия России...]. Майбутню перспективу

розвитку національної нафтової галузі Кремль пов'язує з широкомасштабною розвідкою і виконанням повного циклу робіт із видобутку, переробки та транспортування енергетичної сировини в рамках потужних міжнародних проєктів, свідомо надаючи перевагу активній участі російських компаній у розробці нових родовищ за кордоном. Найпривабливішим і найвигіднішим плацдармом реалізації означених стратегічних цілей Москва розглядає держави Перської затоки, стурбованість яких надмірною “опікою” з боку США та намагання зменшити фінансово-економічну та політичну залежність від Вашингтона створюють сприятливий інвестиційний клімат для російського капіталу. Багаті енергетичними ресурсами держави Затоки, попри ефективну співпрацю в нафтосировинній сфері на сьогодні, активно зацікавлені у розбудові сучасної системи відносин із США та Росією на взаємовигідних засадах налагоджування міждержавного співробітництва у галузі літакобудування, а також через реалізацію спільних проєктів з освоєння космосу та проведення прикладних наукових досліджень високотехнологічного характеру тощо.

Отже, на початку 2000-х років енергетичний чинник остаточно вийшов із суто економічного поля впливу, дедалі більше набуваючи ознак фактора політичної ваги. Саме нафта, як ключове і найбільш затребуване у сучасному світі енергетичне джерело з розряду вуглеводнів, виступає визначальним чинником формування геополітичної конкуренції Сполучених Штатів та Росії в зоні Перської затоки. Сьогодні поняття “енергетична зброя”, “енергетична дипломатія”, “енергетична наддержава” стали невід’ємною частиною міжнародного політичного лексикону. Незважаючи на відмінні особливості політичного розвитку Сполучених Штатів та Російської Федерації, економіки обох наддержав залишаються надмірно залежними від енергетичного фактора та є світовими лідерами споживання енергоресурсів. Тому нині перед Росією і США на порядку денному стоїть важливе завдання, – достеменно вивчивши і ґрунтовно проаналізувавши енергетичну проблематику у цій сфері в глобальному вимірі, напрацювати дієві пропозиції і практичні рекомендації щодо зниження рівня загроз і викликів, створивши таким чином у тісній взаємодії з міжнародним співтовариством надійну систему колективної енергетичної безпеки в світі. Концепція запровадження сучасної

цивілізованої системи колективної енергетичної безпеки на планеті вимагає досягнення взаємоприйняттого консенсусу, встановлення розумного балансу інтересів та налагодження рівноправного взаємовигідного співробітництва між країнами-виробниками та споживачами енергоресурсів, з урахуванням вигод держав-транзитерів. Незважаючи на всі існуючі та можливі перешкоди прибічників нагнітання світової хвилі “холодної війни”, прогнозовано слід очікувати подальшого поглиблення взаємовигідної співпраці Москви і Вашингтона в сфері обміну інтелектуальними “активами”, розширення спільної участі наддержав у розвідці та розробці нових родовищ нафти та газу, переважно на території третіх держав. Таким чином, енергетична взаємозалежність Росії та США в ближчому майбутньому лише неухильно посилюватиметься, обумовлюючи невідворотність визначення прийнятних для всіх сторін загальних правил гри на світовому сировинному ринку.

ЛІТЕРАТУРА

Американцы готовы поделиться с Украиной опытом добычи газа [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://vikna.stb.ua/news/2013/9/20/138006/>

Багиров А. Т. Российско-американское энергетическое сотрудничество и глобальная энергетическая безопасность // **США – Канада, 2010, № 3.**

Хилари Клинтон: энергетическая безопасность – один их внешнеполитических приоритетов [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://iipdigital.usembassy.gov/st/russian/article/2012/10/20121019137744.html#axzz2gxN2EssR>

Энергетическая стратегия России до 2030 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.energieforum.ru/ru/archiv_novostej/yenergeticheskaja_strategija_rossii_do_2030_goda_767.html